

BEVEZETŐ

*„A múltnak képviselői az emlékek,
ezek testesítik meg a köteléket,
mely bennünket összefűz, szent
örzések a nemzet első kötelessége.”*

Pulszky Ferenc

Edelény-Borsodon, a **Szathmáry-Horkay** család Borsodi út 155. szám alatti portáját Bacsó István örökösaitől **1987**-ben, 10 éve vásárolta meg a városi tanács múzeumi célokra. Az épületegyüttes, leromlott állapotában is, a Bódva völgye egyik legszebb népi műemlék együttese volt. Az épülettel együtt megvásárolt kevés számú berendezési tárgy az elmúlt években jelentősen gyarapodott.

Az **1991** májusában megnyitott **Borsodi Tájház** gyűjteményével, az ottani állandó kiállítással, az időszak kiállításokkal és rendszeres kézműves, népzenei, népművészeti rendezvényeivel előkelő helyet vívott ki magának a tájházak sorában, a megyében híre van.

Látogatóinak a száma az elmúlt két évben meghaladta a kettőezret. Kezdetben sehová sem tartozott, majd az Ifjúsági Házhoz, a Városi Könyvtárhoz és **1994**-től az összevont intézmény kebelébe, a Városi Rendezvények Háza és Könyvtárhoz tartozik.

Élete, működése nem volt zökkenőmentes. Helyreállítása lassú ütemben haladt, egy katasztrófa (a nagyház tetejének összedőlése) kellett a nagyobb fokú helyreállításhoz. Pályázati pénzek, magánzók és vállalkozók segítségével toldottuk, tapasztottuk, szereltük és laktuk be az épületegyüttest. Kezdetben székháza volt a Városszépítő Egyesületnek is.

Az elmúlt esztendőben jelentős anyagokkal:

- a Borsovai Lengyel hagyatékkal,
 - a Kachelmann család textilgyűjteményével,
 - a Benczúr család jóvoltából a Wágner hagyatékkal (Köszönet és hála érte!),
- és két korábbi problémás gyűjteménnyel:
- a könyvtártörténeti gyűjteménnyel (Égerszögről),
 - és az ismételten felajánlott Hodossy műhely anyagával gyarapodott a múzeum állománya.

S ezzel kinőttük az eddigi múzeumegyüttest, egyesületi székházat (az adattár már eddig is a könyvtárban kapott elhelyezést).

A múzeumi gyűjtőmunka megindulásakor (1987 végén), amely egybeesett a borsodi földvár ásatásainak kezdetével, annak bázishelye lett. Felmerült a szomszédos Szarka-ház (**Váralja u. 1.**) megvétele is. Személyi és főként anyagi gondok miatt ezidáig nem valósult meg. Nem mintha most jobb lenne a helyzet; azonban a Városszépítő Egyesület vezetősége lépett, megpróbálja a lehetetlent. Megegyezés született, 1997. április 2-án **használatba kaptuk** egyelőre a portát. A régi kiállítás átrendezésével lehetőség nyílik az új gyűjtemények részleges bemutatására, **múzeumi és információs iroda** (mely pénztár és elárusítóhely is), vendégszoba kialakítására. 1997. május 19-én, pünkösd másodnapján megnyílnak a múzeum a nagyközönség előtt is. A **kovácsműhely** kialakítása folyamatosan történik, a tervek szerint augusztus 20-án működőképesen megnyílnak.

Az ajándékba kapott textilgyűjtemény lehetővé teszi, hogy idővel fontos textilműhellyé válhat a ház, sőt a kovácsmester-ség, a teknővájás egyik központja is lehet.

Terveink között néprajzi **táborok**, tánctáborok, néprajzi napközlik szervezése is szerepel. Az iskoláknak a NAT alapján fontos segítőtje lehet, kell legyen! Udvara, kellemes környezete, a **falusi vendéglátás**, a **családi kempingezés** számára is megfelelő. Az értékek őrzése mellett továbbra is élni, lakni szeretnénk az épületegyüttest.

A **múzeum adattára** és a **Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteménye** a Bódva mente és a város művelődéstörténeti, néprajzi, lpartörténeti dokumentumaltnak (kézirát, fotó, gépirát stb.) tárháza, a helytörténeti kutatás egyik fontos bázishelye. Kutatóink szép sikereket érnek el megyei és országos pályázatokon, színvonalas szakdolgozatok születnek segítségünkkel. Az **Edelényi Füzetek** sorozat számos kötete gyűjtőmunkánk alapján született.

Most újabb kladványt Indítunk útjára. Tájékoztató és szervező, tapasztalatátadó, kapcsolattartó lapja kíván lenni a **Borsodi Tájház Közleményei** című periodika a város és a Bódva mente múlt iránt fogékony, felelősséget érző embereinek. Rendezvényeinkről, kutatásainkról, évfordulókról, gyarapodásról, szolgáltatásainkról szeretnénk hírt adni, évente két alkalommal.

Fogadják szeretettel. Olvassák és látogassanak el intézményeinkbe, hozzák magukkal ismerőseiket, barátaitkat is!

Edelény, 1997. május 5.

Laki Lukács László
igazgató

HADOBÁS PÁL

Honfoglalás előtti régészeti leletek

Edelényben

Edelény mai közigazgatási területén a középkorban több település is osztozott, melyek közül mára már elpusztult Cseb, Császta, Sáp és Lánci. Borsodot 1950-ben, Finkét pedig 1963-ban Edelényhez csatolták.

A város területe kedvező földrajzi adottságainak köszönhetően mindig vonzotta az embert, és rövidebb-hosszabb ideig le is telepedett az elmúlt századokban. A folyó közelsége, a Bódva-völgy kiszélesedő szakaszának alkalmassága a gazdálkodásra, a folyóvölgyet övező erdő gazdagsága mind-mind a letelepedést segítette elő.

A fentieket figyelembe véve nem csodálkozhatunk azon, hogy már az **őskőkör** (paleolitikum, 3 millió év — i. e. 10000 év) emberének nyomaira is rábukkantak a Kis akácosban lévő egykori kőbányában.

A bánya területén 1986-ban MHSZ lőtér kialakítása céljából merőlegesen lemetszették a löszös domboldalt. 1989-ben ebből a löszfalból kvarcitkavics darabokat emelt ki dr. Ringer Árpád régész-geográfus két magyar, egy francia és egy morva kutató jelenlétében. Ezek az eszközök két rétegben, 2 és 4 méter mélyen feküdtek. Hasonló eszközök Szendrőben kerültek elő. A leletek korát 300-350 ezer évesre teszik. 1989-ben ásatást terveztek a területen, de pénz hiányában mindez a mai napig nem történt meg, sőt védetté nyilvánítása is elmaradt. A terület a termelőszövetkezet tulajdonában volt, mely magánszemélynek értékesítette a rendszerváltozás után.

Az itt talált kőeszközök 1992-ben a Miskolci Herman Ottó Múzeumban szerepeltek a 100 ÉVES AZ ŐSEMBERKUTATÁS MAGYARORSZÁGON című kiállításon.

Az **újkőkör** (neolitikum, i. e. 5200 — i. e. 2500) embere településének a nyomát több helyen is megtalálták városunk területén. Ezek közül a legjelentősebb a borsodi földvár és az Istenhegy közötti magaslaton megtalált, a bükki kultúrához tartozó, kőeszközökben és vonaldíszes kerámiatöredékekben gazdag újkőkori település, amely borsod-derékegyházai lelőhelyként vonult be a szakirodalomba.

A derékegyházai dombon három alkalommal folytattak kisebb-nagyobb régészeti feltárást.

Először 1926 őszén, a Borsod-Miskolci Múzeum megbízásából Leszih Andor múzeumőr és Nyíry Dániel, Miskolc főlevéltárnoka végzett régészeti feltárást. Az ásatás eredményét a múzeum kiadványában, a Történelmi és Régészeti Füzetekben tették közzé 1927-ben. Gazdag anyagot gyűjtöttek a múzeum számára.

A második ásatásra 1928-ban került sor. Ezt dr. Tompa Ferenc, a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának őre, és L. G. Clarke, a cambridgei egyetemi múzeum igazgatója végezte. Az ásatás költségeit Clarke fedezte, bizonyos számú lelet átengedése fejében.

A korabeli sajtó nagy figyelmet szentelt az ásatásnak és rendszeresen tájékoztatta a közvéleményt az itt folyó munkáról és a leletekről. A Magyar Jövő 1928. március 30-i száma a következőket írja:

„A föld mélyéről felkutatott őskori leletek nem kevesebb, mint hatezer évesek s közöttük nem egy olyan darab akad, mely egyetlen gyűjteményben sem fordul elő. A derékegyházai leletek: háziesszközök, kések, edények, őrlő kő, balták, apró kő- és csonttorzók, obszidiánszilánkok, csonthorog és tű, hálónéhezékkő, korszolának használt szarvascsont és az edények és korsók főleg törött darabjai kilenc hatalmas ládában a Bükk hegység kőkorszakbeli gazdag és sajátságos kultúrájának hű tükörképei. Ebben a tekintetben főképpen a korszodarabok és edénycserepek válnak ki, melyeket a legművészebb változatos dekorációkkal látott el a hajdani fazekasmester.”

A területen a honfoglalás időszakából származó gyermekcsontvázat is találtak, melyet a földdel együtt emeltek ki, és szállítottak a Nemzeti Múzeumba. Ez is bizonyítja, hogy a későbbi korok embere is megtelepedett ezen a helyen. A Derékegyháza név is egy középkori települést sejtet.

A harmadik régészeti feltárást 1948-ban végezték a Nemzeti Múzeum munkatársai, Korek József és Patali Pál, valamint a miskolci múzeum munkatársa, Megay Géza. Munkájukról a Nemzeti Múzeum kiadványa, a Régészeti Füzetek 1958-ban számol be. Az újságok is foglalkoztak az ásatással, de közel sem olyan mértékben, mint az 1928-as ásatás alkalmával. Fennmaradt Megay Géza múzeumi főtiszt 1948. szeptember 15-én a miskolci múzeumnak írt jelentése is, melyből az alábbiakban idézek. Ebből kiderül, hogy mi mindennel kellett foglalkoznia egy régésznek az ásatás megkezdése előtt.

„Jelenleg munkást nem tudtam felfogadni, mert a férfi lakosság a betakarítások, kukoricatörés és egyéb sürgős gazdasági munkálatok miatt kint dolgoznak a határban és így földmunkát most nem vállalnak. Az ezidei ásatáshoz munkásokat csak e hónap vége felé lehetne felvenni. Addig a lakosság nagy része el van foglalva a fent említett dolgok miatt. A szomszédos és 4 km-re fekvő Balajt községből lehetne munkásokat felfogadni. Hogy a tervbe vett kétnapi időmet kihasználhassam, utána néztem az elszállásolási és ellátási lehetőségek előkészítéséhez is. Jelenleg egyedüli érkező hely özv. Borbély Lászlónénál van (Borsod, Fő út 80. sz.), jelenlegi feltételek: naponta háromszori étkezés, tehát reggeli, ebéd és vacsora egy személyre 15,- Ft. (kétszer vagy többször hús, kétszer tészta, kétszer főzelék, a kívánatnak megfelelően ezen változtatni is lehet). Szállítás: Jelenleg egy éjszakára 3,- Ft személyenként, tiszta, rendes ágynemű. Címek: Szarka Györgyné, Fő út, kétágyas, Szabó Jánosné, Fő utca kétágyas. Még egy jobb, tiszta hely lenne, ugyancsak ott Kovács György lakása is, 2, 3 vagy 4 ágyas, de ez a hely jelenleg foglalt, december hó végéig.”

A derékegyházai domb leletein kívül a Szendrőlád felé vezető út jobb oldalán, az ún. Gátrajárón és a Kis akácos kőbányája alatti Bódva-parton kerültek elő újkőkori szórványleletek.

A **rézkorból** (i. e. 2500 — i. e. 1900) nem került elő jelentősebb lelet, csak véletlenszerűen találtak a Semmelweis utca fölötti Kistáblán egy cseréptöredéket és egy agyagkanalat.

A **bronzkor** (i. e. 1900 — i. e. 800) leggazdagabb lelőhelye a Ludmilla dűlő vagy szőlőhegy. A Damak felé vezető út bal oldalán magasodó dombtetőn bronzkori megerősített telepet találtak, melynek leletei a középső bronzkor füzesabonyi kultúrájához tartoznak.

Az 1983-ban végzett régészeti feltárásról a következőket írja Koós Judit, az ásatást vezető régész:

„Egy 1982-ben végzett helyszíni szemlénk alapján kezdtük meg 1983 nyarán a leletmentő-hitelesítő ásatást a Ludmilla dűlőben, ahol szőlőművelés során egy középső bronzkori települést bolygattak meg. Viszonylag kis területen dolgozhattunk csak, mivel a terület nagy része művelt zártkert. Az előkerült leletanyag a füzesabonyi kultúra klasszikus időszakára jellemző. Ép edények, svédsisak alakú tál, nagyméretű tárolóedények töredékei, hordozható, díszített tűzhely töredékei érdemelnek említést a nagymennyiségű anyagból.

Az egyik gödörben rengeteg hamu, faszén között két ép edény és egy tál volt, benne égett gabonamagvakkal. A gödörben ezen kívül cseréptöredékeket, a gödör tetején pedig égett paticsdarábokat találtunk. A szőlő- és kertművelés által erősen megbolygatott területen települési objektumokat megfigyelni nem tudunk.”

A miskolci múzeumban van egy 1878-ból származó kézirat, amely edelényi bronzkori leleteket ír le és közli néhány rajzát, de sajnos a pontos lelőhelyet nem tünteti fel.

Bronzkori szórványleleteket találtak még az alábbi helyeken: Hámán Kató utca 4. (ma Kővágó utca 14.), Ifjúság utca 21., és a derékegyházi dombon.

A kora **vaskor** (i. e. 800 — i. sz. kezdetéig) időszakából csak a derékegyházi dombon találtak tárgyakat, keveredve az újkőkori anyaggal.

A **kelták** (i. e. 4. sz. — i. sz. kezdetéig) itt-tartózkodására csak szórványleletek utalnak. Az új köztemető egyik sírjának

ásása közben bukkantak 1991-ben egy hamvasztásos kelta sírra, melynek cserépanyagából két szép formájú urnát állítottak össze a restaurátorok.

Egyes források szerint a század elején a borsodi földvár északi részének aljában egy kelta vasolvasztó kemencét ástak ki, de a kemencéről azóta sem tudunk semmi biztosat.

A kelta őshaza a mai Dél-Németország, Észak-Nyugat-Svájc, Franciaország keleti része. Az i. e. V. század táján a vezető réteg egy része harcosokkal és családjaikkal új hazát kerestek. A liviusi hagyomány szerint Ambigatus király két unokaöccsét küldte el. Annyi tény, hogy i. e. 400 táján az Alpok hágóin áthatottak a kelta csapatok Itáliába. (i. e. 387: Róma elleni támadás.) A negyedik század első harmadában átlépte egy csapatuk a Dunát, és a régészeti leletek tanúsága szerint megynken is áthaladva vonultak a mai Munkácsig. Julius Caesar a gall háborúról írt könyvében részletesen írt a keltákról. Az ókorban a keltákat harcias, merész, gyors mozgású népek tartották. Ékesszólásúak voltak, fejlett képzelőerővel rendelkeztek. Rendkívül ügyesen tudták utánozni azt, amit láttak, vagy bárhol megtanultak. A régészeti leletek azt is tanúsítják, hogy ügyesen tudták utánozni az idegen példát, de nagy alkotóképességgel alakították és sajátos tartalommal töltötték meg. Sokra tartották a dicsőséget és a fényűzést. A fazekaskorong elterjedése és a vastárgyak széleskörű használata fűződik nevükhöz. Ők használták pénzt először Európában. A kelták öröksége mindennapi életünk része.

Ajánlott irodalom:

- Gáboriné Csánk Vera: Az ősemlék Magyarországon. Gondolat, Bp., 1980.
- Kalicz Nándor: Agyagistenek. A neolitikum és a rézkor emlékei Magyarországon. Corvina Kiadó, Bp., 1980.
- Kovács Tibor: A bronzkor Magyarországon. Corvina Kiadó, Bp., 1977.
- Szabó Miklós: A kelták nyomában Magyarországon. Corvina Kiadó, Bp., 1971.

WOLF MÁRIA

A borsodi földvár*

A borsodi földvár Miskolctól mintegy 30 km-re É-ra, a Bódva folyó bal partján, egy lapos szikladombon helyezkedik el (1. kép). A domb kb. 15 m magasán emelkedik a folyó szintje fölé, 205x105 m-es platóját vették körbe egykor a vár sáncai, amelyek a K-i és a Ny-i oldalon maradtak meg legépebben. Ezek a helyeken mintegy 5 m-rel magasodnak a várbelső mai szintje fölé.

A várat három irányból a Bódva és annak mocsarai védték, a vár bejárata tehát feltehetőleg a D-i oldalon lehetett. Itt helyezkedik el a várral azonos dombon, de annak sáncain kívül a műemlék jellegű református templom is. Ez mai formájában a 18. század végén épült, Árpád-kori eredete azonban az itt előkerült leletek alapján valószínűsíthető.

A várat Anonymus amlíti először Gestájában: Árpád a honfoglalás során Bors vezért küldte ki erre a területre, hogy a Tátra hegyéig kémlelje ki a vidéket. Bors azután a környék lakosságát összegyűjtve alkalmas helyen, a Bódva partján várat építtetett, amelyet az ő nevééről Borsodnak neveztek el. Árpád Bors vezért tette meg ispánnak ebben a várban, rábízva a vidék gondozását.¹ Az anonymusi hagyományoknak megfelelően a korábbi kutatás nem kételkedett a vár honfoglalás kori eredetében, és jelentőségét a határvédelemben látta.² Ezzel szemben Györffy György úgy vélekedik, hogy Bors nem honfoglaló vezér, hanem az államalapítás korában élt személyiség, Borsod vármegye első ispánja volt, a borsodi földvárat pedig ebben az időben ispánsági várnak építtették az országból kivezető fontos hadiút mellé. A vár határvédő szerepét ő is kiemeli.³ A várat 1219-ben említi először oklevél.⁴ A tatárjá-

* Átvéve A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei (Miskolc, 1996) című munkából.

1 Anonymus 1977. 32., 107.; vö: Györffy 1963. 737.

2 Borovszky 1909. 11-13., Leszih 1927. 71-73.; Kniezsá 1938. II. 308.

3 Györffy 1963. 737.

4 Györffy 1963. 737.

rás után a vár feltehetőleg elveszítette a jelentőségét, mert egy 1334-es oklevél már csak mint „*földvárnak nevezett árkot*” említi.⁵

A várban 1926-ban rövid szondázó ásatást végeztek, amely a sáncot négyméteres mélységig vizsgálta. Ekkor találtak a ma is álló templom közelében azt az erősen bolygatott temetőrészletet, amelyből 9 Árpád-korra keltezhető hajkarika került elő.⁶

Ez, mint említettük, valószínűvé teszi, hogy a templom az első formájában már az Árpád-korban fennállt.

A jelenleg is folyó kutatást 1987-ben kezdtük meg. 1988-90 között két helyen vágta át a földvár sáncát Nováki Gyula (2. kép). Főbb vonásokban mindkét helyen azonos eredményekre jutott, részleteiben azonban több eltérés mutatkozott. A sánc rétegződése igen változatos, bennük sok gerendamaradvány került elő a talajtól függően barnára korhadtan, vagy szürkésfehér por alakban, több esetben megégve, elszenesedve.

A sáncátvágások során két építési periódust lehetett megfigyelni. Mindkettőt egy korábbi település romjaira építették, amelynek objektumai a domb széléig, a sáncok alá húzódtak. A sáncépítés egy egyszerű földtöltés emelésével kezdődött a domb peremén. Ennek magassága 1,75 m, szélessége 6-6,5 m. Bontása során nem találtunk leleteket. Erre a belső oldalon 12 m szélességben egy sűrű rácsszerkezet támaszkodott, amelynek megmaradt vastagsága 2 m volt. Ezt fölül egy földtöltés zárta le. A rácsszerkezet külső szélén és attól befelé 4,5 m-re egy-egy cölöpsor futott a sánc hosszával párhuzamosan. A sűrű rácsszerkezetben igen sok cseréptöredék került elő. Az első építési periódus sáncát elegyengették és ennek maradványaira építették fel a következő sáncot. Ez két sor rekeszes szerkezetből állt, szélességük egyenként 3,7 m volt. A sáncirányra merőleges, keresztirányú gerendák átlag 80 cm-re voltak egymástól. A fákat máglyarakásszerűen rakták föl. A két rekeszsor 4 m-re húzódott egymástól, köztük csak föld volt kevés összekötő gerendával. A sáncszerkezet teljes szé-

5 Györfly 1963 737.

6 Leszih 1927. 85-95.

lessége kb. 11 m, ránk maradt vastagsága elérte a 3 métert. A külső, meredek domboldalon lépcsőzetesen elhelyezett támasztógerendák kerültek elő a sánciránnyal párhuzamosan.⁷ E sáncépítési periódusból is meglehetősen sok, az előzőekkel azonos korú leletanyag került elő. A cseréptöredékeken kívül tapasztásdarabokat, őrlőköveket, fenőkövet, vaskapcsot, valamint egy ép csontkorcsolyát találtunk. Mindebből nyilvánvaló, hogy a sánc mindkét periódusának építéséhez egy korábbi település maradványait is felhasználták. A leletek túlnyomó többsége kora középkori, a legközelebbi analógiákat a várbelsőben feltárt településen találtuk meg. Ezek között találunk analógiát a rekeszes szerkezetű sáncból előkerült bordásnyakú edénytöredékeknek is.

Az előkerült leletek alapján úgy véljük, hogy a sánc mindkét építési periódusa a 10. század végén, a 11. század elején épülhetett. A rekeszes szerkezetű sánc általánosan ismert a magyarországi földvár-építészetben, a sűrű rácsszerkezethez hasonlóval azonban mind ez ideig nem találkoztunk. Egyedül a gyöngyöspatai vár sáncában került elő sűrűn egymás mellé fektetett gerendákból álló rácsszerkezet, ez sem szolgál azonban teljes analógiául sáncunk 1. építési periódusához.⁸

A várbelső 1987 óta folyó feltárása igen gazdag eredményt hozott (3. kép). Egy 10. századi település több objektumát sikerült feltárnunk. A település képe nagymértékben hasonlít az ország számos pontján feltárt kora Árpád-kori települések képeéhez, kisméretű házakat, szabadon álló kemencéket találunk. E település valamennyi objektuma leégett, vastag, vörösre égett agyagréteg és a tetőzet lezuhant gerendái fedték a házak és kemencék eredeti helyükön maradt tárgyait. A települést elpusztító tűzvésznek köszönhetjük, hogy igen sok elszenesedett gabonamagot találtunk, amelyek részint a kor, részint az életmód meghatározásában nagy segítségünkre lehetnek.⁹

7 Nováki 1993. 125-145.; Valószínűleg félreértés Bóna István azon megjegyzése, miszerint az 1. építési periódus sajátos, eddig egyedülálló keveréke a kazettás várfalnak és a rácsvárnak (Bóna 1995. 32.). A sáncátvágást végző Nováki Gyula fogalmazása világos: az 1. építési periódus sáncát elegyítették, erre építették rá a 2. periódust. A két építési periódus sáncszerkezete élesen eltér egymástól (Nováki 1993. 135.).

8 Nováki 1993. 144.

9 Wolf 1992. 393-442.

A leletek túlnyomó többségét alkotó kerámiatárgyak egy része a másodlagos tűzben erősen deformálódott. A kerámiaanyag nagyrészt az általánosan ismert és elterjedt típusok közé tartozik. Van azonban néhány, a magyarországi anyagban igen kevésbé ismert darabunk is. Elsőként említhetjük a bordásnyakú edényeket, amelyek feltűnően nagy számban kerültek elő a településen és valószínű, hogy innen jutottak a sánc második építési periódusába is. Az edénytípussal kapcsolatban viták dúlnak ugyan, annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a Kárpát-medencében a magyarsággal jelenik meg, és eredete annak őshazája felé mutat.¹⁰ A szaltovói edénművességben vannak párhuzamai a hazai anyagban eddig ismeretlen pithosz formájú edényünknek is,¹¹ amelyhez a publikált leletek közül még leginkább a nyírtasi, szlávna tartott urna hasonlít.¹²

A leégett objektumokban a kerámiatárgyakhoz képest kis számban kerültek elő fémtárgyak: kések, birkanyíró olló, rövid kasza, sarló, ösztöke. Az előkerült ékszerek (karperecek, gyűrűk, hajkarikák, kettős csüngő) egyszerűek, bronzból készültek, esetleg ónozottak, összetételükben egy köznépi temető leletanyagához hasonlítanak, koruk a 10. század közepére tehető. Két különösen szép, bekarcolt palmettamintával díszített csonttárgyat, egy tömlőszopóka-töredéket, valamint egy zablaldallagot is találtunk.

A település egyedülálló lelete az a kőépület, amelyet a várbelső ÉK-I oldalán tártunk fel. A kissé szabálytalan négyzet alakú, 5x3 m nagyságú épület 80 cm vastag falait agyagba rakták. Az épület belsejét vörösre, helyenként szürkére égett agyag borította, ebben másodlagos helyzetben lévő kövek feküdtek. Az agyagréteg eltávolítása után a bolygatatlan altalajon 13 párhuzamosan elhelyezkedő, átlagban 10 cm széles, elszenesedett deszkát találtunk, ezek mindegyike a falak alá fut. A falakat összetartó agyag a bolygatatlan altalajtól 30 cm-re vörösre égett, a fölött sárga volt. A bontás során rendszeresen ugyan, habarcs és faszén maradványokat is talál-

10 Mesterházy 1975. 99-117.; Fodor 1985. 165-171.

11 Magomedov 1990. 286.; Krasilnikov 1990. 239.

12 Németh 1975.

tunk. A falak szélein az agyagot, amelybe a köveket rakták, gondosan eldolgozták. (4. kép.)

Az előkerült objektumot egy épület kőalapjának tarthatjuk, amelynek felmenő falaira csak következtetni tudunk. Mivel az alapfalak csak 80 cm vastagok, az épület vagy nem volt túlságosan magas, vagy a fentebbi szintjei nem kőből készültek. Hogy nemcsak az alapok épültek kőből, azt valószínűvé teszi az az egységes kőfelület, amelyet az épület feltárása során először kibontottunk. Ez, elhelyezkedéséből következtethetőleg az É-i fal ledőlt maradványa lehetett.

Úgy véljük, az imént bemutatott épület a 10. századi település vezetőjének, egy rangosabb személynek a lakóhelye lehetett.

Mivel ennek a településnek az objektumai a faserkezettel erősített sáncok alatt is, egészen a domb széléig húzódnak, nyilvánvaló, hogy nem tartozhattak össze. A 10. századi települést tehát vagy nem védelmezte sánc, vagy az az egyszerű földtöltés övezte csak, amelyet a faserkezettel erősített sáncok alatt találunk. Ennek azonban csak a K-i sáncátvágásnál bukkantunk nyomára, a Ny-i oldalon nem tudtuk megfigyelni.

A 10. századi település valamennyi objektuma két, a várbelső K-Ny-i irányban átszelő igen mély és széles árokra települt rá. Közülük pillanatnyilag csak az egyikről rendelkezünk bővebb információkkal. Ez a kőépület közvetlen közelében helyezkedik el, mélysége 3-3,5 m, szélessége megközelítőleg 20 m. Az árkot több helyen átvágtuk, vonalát egészen a sáncokig követtük. Egyelőre nem tisztázott azonban, hogy a sáncok alatt folytatódik-e. Az árok D-i oldalán mindenhol igen sok követ találtunk, ezek feltehetőleg annak az agyagba rakott kőfalnak az omladékai, amelyet egy szakaszon csaknem teljes egészében meg tudtunk figyelni.

Az árok rendeltetése egyelőre nem tisztázott, korát terminus ante quem-ként a ráépült 10. századi település objektumai jelzik.

A vár későbbi életének fontos bizonyítéka került elő 1993-ban. A várbelső ÉK-i részén, az itt már lepusztult sánc és a

kőépület közvetlen közelében egy templomot találtunk. A hajó hossza 15 m, szélessége 8 m, patkó alakú szentélye 3,5 m átmérőjű. Falai 80 cm vastagok voltak, többnyire csak az alapozási árkot, a kiszedett falak helyét találtuk meg, néhány helyen azonban megmaradt a habarcsba rakott kövekből álló alap is. A diadalív vonalában két pillér helyezkedett el (5. kép). Az É-i oldalfalat egy sor kőből álló omladékréteg kísérte. Ezek között egy meglehetősen rossz állapotú Salamon denárt találtunk.¹³ A szentélytől ÉK-re, 2,5 méterre egy mállékony anyagú kőből készített szenteltvíztartót, valamint ugyanebben az irányban 5 méterre a szentélytől egy ugyanebből a kőből faragott hatalmas kőlapot, feltehetőleg egy oltárt találtunk. Ennek közelében került elő az egyetlen, másodlagos helyzetben lévő temetkezés is. Ezen kívül sem a templomban, sem a templom körül nem voltak sírok. Jól meg lehetett azonban figyelni egy korábbi település objektumait, kemencéket, tűzhelelyeket, valamint a templom ÉNy-i sarkánál egy nagyméretű és igen mély kutat. A templom szokatlanul nagy mérete, valamint a temetkezések hiánya egyaránt azt bizonyítja, hogy nem egyszerű falusi templommal állunk szemben. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy mint említettük, a várral azonos dombon, de annak sáncain kívül egy másik templom is található, amelynek Árpád-kori eredetét éppen a körülötte előkerült sírok bizonyítják. Fellehető tehát, hogy a várbelsőben feltárt templom az esperesi templom lehetett, amelynek a feladata a megye egyházi életének irányítása volt. Mellette pedig a közösség lelki gondozását a vár sáncain kívül álló templom láthatta el. Az eddigi ásatások alapján valószínűnek látszik tehát, hogy a honfoglaló magyarság megszállta a borsodi földvár területét. Ezt nemcsak az általunk feltárt település, hanem a vár szűkebb-tágabb környezetében előkerült honfoglalás kori temetőtöredékek is bizonyítják. Ennyiben tehát igazat adhatunk Anonymusnak. Távol álljon azonban tőlünk, hogy ásatási eredményeinket valaha is Anonymus „*igazolására*” használjuk! Nem is használtuk soha. Így tehát csak félreértés lehet Bóna István azon megjegyzése, miszerint kutatásaink korai

13 Az érem meghatározásáért Gedai Istvánnak tartozom köszönettel.

időszakában ezt igyekeztünk volna tenni. Érthetetlen továbbá az is, mely borsodi földvárról szóló ismertetésünkben olvasta Bóna azokat a „*túl merész következtetéseket*”, amelyek szerint a sánc első építési periódusa a kőépülettel egyidőben készült volna a 10. század folyamán, míg a második építési periódus azonos lenne a Bors ispán várával, amely ugyancsak a 10. században épült.¹⁴ Magunk az első ismertetésünkben is csak azt állítottuk, hogy a sánc két építési periódusa a belőle előkerült leletek alapján a 10. század végén, a 11. század elején, feltehetőleg az államalapítás korában készült. A várbelsőben feltárt települést pedig nem védhette ez a föld-fa szerkezetű sánc; hiszen objektumai ez alá nyúlnak.¹⁵ Véleményünk nem változott, a várbelső területén feltárt 10. századi település nem azonos az Ispáni központtal, e sáncokkal nem védett telep házai leégtek, romjain épültek fel a 10. század végén, a 11. század elején az ispánsági és esperesi központot védő sáncok. Hogy ez a település mikor keletkezett, nehéz, vagy talán lehetetlen lesz pontosan megállapítani. Nemcsak a kerámia, hanem a kerámiánál jóval kevesebb fémtárgy keltezési gondoljái miatt is. Mint említettük, az előkerült ékszerek részleges elemzése a 10. század második felére mutat. A leletanyag teljes kiértékelése azonban még nem történt meg. Az is bizonyosnak látszik előttünk, hogy ha valami, akkor a borsodihoz hasonló zárt leletegyüttesek elemzése teszi majd lehetővé, hogy a 10-11. századi kerámiatipológiában előrelépünk. Több mint valószínű azonban, hogy évtizednyi pontossággal akkor sem tudunk ennek segítségével keltezni, így éppen az ilyen neuralgikus esetek, mint a 10. századi telep és az Ispáni vár pontos időrendje továbbra is bizonytalan marad. Továbbra sem tudjuk majd teljes bizonyossággal megállapítani, hogy mikor készült az a sánc, amelynek az építéséhez a várbelső területén a 10. században állt település maradványait is felhasználták.

A borsodi földvár feltárása azonban mégis előrelépést jelent e témakörben. Először nyílik ugyanis lehetőségünk arra,

14 Bóna 1995. 32-33.

15 Wolf 1992. 429-430

hogy elkülönítsük egy 10. századi előkelő szálláshelyének és egy 11. századi ispánsági központnak az emlékanyagát. E tekintetben teljesen lényegtelen, hogy ez az előkelő nemzetségfő, vagy törzsfő volt-e, erre nézve régészeti módszerekkel valószínűleg sohasem fogunk tudni adatokat szolgáltatni.

Nincs okunk kételkedni abban, hogy ez a 10. századi előkelő Bors volt, noha nevét és a honfoglalás során játszott szerepét csak Anonymus említi. Maga a helynév azonban, amely Bors puszta személynevéből keletkezett, jelenlegi tudásunk szerint 10. századi. Érdekes álláspontot fejt ki ezzel kapcsolatban Makkay János. Nézete szerint Anonymus jól tudta, hogy a -d kicsinyítő képző, és a helynév kialakulását úgy magyarázta, hogy a Borsról elnevezett vár kicsiny volt. Makkay szerint azonban ebben az esetben Anonymus tévedett, a -d itt nem mint kicsinyítő képző szerepel a helynévképzésben, hanem egy még ősbibb, Anonymus korára már feledésbe merült jelentésben, a valamihez tartozást fejezi ki. E megvilágításban tehát a Borsod helynév annyit tesz „Borsé”. Más kérdés azonban, hogy a -d képző ősi voltából, valamint Anonymus azon megjegyzéséből, hogy Bors a várat azon néppel építtette, akiket itt talált, Makkay arra következtet, a honfoglalás előtt a borsodi földvár környékén már egy magyar nyelvű népesség élt.¹⁶

Nézetünk szerint a régészeti feltárás csak annyiban igazolta Győrffy György várral kapcsolatos vélekedését, hogy az az államalapítás korában épült. Minden bizonnyal téved azonban Bors személyét illetően, akit államalapítás kori ispánként vél a vár névadójának. Igaz, Győrffy csak várként veszi számításba Borsodot, nem foglalkozik a 10. századi, nem erődített településként való létének lehetőségével. Elképzelésében fel sem merül, hogy a 10. századi előkelők központjai, különösen azok, amelyekből a későbbiek folyamán ispáni várak lettek, nem várak voltak. A 10. századi várépítészet kérdése még ma sem jutott nyugvópontra, bár az újabb ezzel kapcsolatos megnyilvánulások egyértelműen azt hangoztatják, nincs régészeti és történeti adatunk ennek meglétére.¹⁷ Legutóbbi összefoglalójában Bóna István úgy vélekedik, föld-fa szerkezetű vá-

¹⁶ Makkay 1993. 475-478.

¹⁷ Nováki 1975. 45-61.; 1980.145-151.

raink oly bámulatatosan egységes rendszerben épültek, hogy ez nem képzelhető el egységes központi hatalom és irányítás nélkül. Ez pedig csak Géza és elsősorban István uralkodása alatt, az államhatalom kiépítése során valósulhatott meg.¹⁸ E vélekedéssel összhangban állnak a borsodi földvárban eddig elért eredmények. Hogy azonban ez mennyire volt általános, egyelőre nem tudjuk. Ennek eldöntésére további várbelső feltárásokra, illetve a már előkerült leletek újraértékelésére lenne szükség. Hiszen a borsodi földváron kívül is említene a várbelsőkből előkerült 10-11. századi leleteket, telepjelenségeket.¹⁹ Ezeknek a sáncokhoz való viszonya azonban tisztázatlan, illetve az eddigi publikációkból nem mindig állapítható meg pontosan a koruk.

A borsodi ispánsági központ feltárása során előkerült templom ellentmond a korábbi elképzeléseknek, amelyek szerint az ispáni palota, az esperesi templom, a börtönök, tárházak, egyszóval mindazok az objektumok, amelyeknek létéről az írásos forrásaink tudósítanak bennünket, magán a tényleges váron kívül keresendők.²⁰ Minden kétséget kizáróan az esperesi templom maradványának tekinthetjük a vár ÉK-i részén előkerült templomot, amely az omladékaik között talált Salamon denár tanúsága szerint meglehetősen korai. Titulusát nem ismerjük, és mivel igen kevés és késői oklevél említi csak a várat, nem nagy a reményünk, hogy valaha is megtudhatjuk. A vár sáncain kívül álló ecclesia baptismalis patrocimiumát egy 1334-es oklevél említi. Szent Lőrinc mártír tiszteletére volt felszentelve.²¹ E titulus sem egyezik meg a korábban általánosnak vélt titulussal.²²

A borsodi földvár feltárása igen sok történeti és régészeti

18 Bóna 1995. 46-47.

19 Szabolcs: Árpád-kori kultúrréteg a várbelsőben. Németh 1977. 1191.; Abaújvár: a 11. század közepétől létesült telep nyomai a vár belsejében. Gádor 1994. 28. Bihar: 10-11. századi földkemencés putrik a földvár belsejében. Erdély rövid története: 148-149.; Kolozsvár: a vár nyugati harmadában 11. századi kunyhók. Benkő 1994. 363-364. — hogy csak néhányat említsünk a teljesség igénye nélkül.

20 Németh 1981. 50-58.

21 Györffy 1963. 737.

22 Németh 1981. 50-58.

kérdést vet föl. Ezek között bizonyára számos akad, amelyekre az ásatások befejezte és a leletek teljes kiértékelése után sem tudunk majd megnyugtató választ adni. Ezek közül itt és most csak kettőt szeretnék megemlíteni.

A borsodi földvárát az anonymusi hagyományt teljes egészében elfogadó régebbi kutatás határvárnak tartotta. A vár határvédő szerepét Györffy György is kiemeli, fontos, az országból kivezető hadiút mellett felépült várnak tartva azt, noha nem mindenben ért egyet a Névtelen leírásával.

Nyomában a témával foglalkozó kutatás egyértelműen határvárként értékeli Borsodot, pedig hát e megállapítás egyetlen alapja Anonymus leírása, miszerint a honfoglalás során Árpád Borsot kiküldte egészen a Tátráig, hogy kémelje ki a vidéket, és miután alkalmas helyen, a Bódva vize mellett várat építtetett, rábízta e vidék gondozását. Györffy szerint a határvédelemben fontos szerepet játszó őrszervezet emlékét őrizte meg a megyében a két Lövő helynév is.²³ Ezen kívül azonban sem az okleveles adatok, sem az egyéb írásos források nem utalnak kiemelkedő, határvédő szerepére. A krónikák és az oklevelek tanúsága szerint az Orosz- és Lengyelország felé vezető hadiút, amelyet nem ritkán „Nagy út”-nak, „Királyúta”-nak is neveznek, a Hernád völgyében, a Borsod vonalánál északabbra fekvő Abaújváron keresztül vezetett.²⁴ Ugyancsak Abaújvárt említik az Orosz- és Lengyelország felőli sereggel hazatérő Árpád-házi hercegek első állomásaként is.²⁵ Borsod szerepe tehát semmiképpen sem lehetett e tekintetben olyan jelentős, mint Abaújváré. Lehetséges, hogy a korai időszakban betöltött ilyen szerepet. Körülötte minden bizonnyal hatalmas erdőségek terültek el, amelyek egy ideig talán gyapúként is funkcionálhattak. Ez erdőségek egy részét fogta a későbbiekben össze a tornai erdőispánság, amely 1198-ban jelenik meg az írásos forrásokban.²⁶ Határvédő szerepét azonban hamarosan átadhatta az északabbra fekvő, szepesi, sárosi, zempléni területeknek, ahonnan a későbbi időkből is ismerünk gyepűkre

23 Györffy 1963. 737-740

24 Györffy 1963. 53.

25 Györffy 1963. 53.

26 Györffy 1963. 45.

vonatkozó utalásokat.²⁷ Ha jelentős határvédő szerepe nem is, katonai jelentősége feltétlenül lehetett a várnak, a várszervezetnek, hiszen az írásos adatok arra mutatnak, hogy a király haderejének túlnyomó többségét a vármegyei katonaság alkotta.²⁸

Igen keveset tudunk azonban a várak és a hozzájuk kapcsolódó várszervezetek gazdasági szerepéről. Erre jóformán csak a tárházak említése enged következtetni. Gyakran hangzottatott nézet, hogy ezek a föld-fa szerkezetű sáncok a 13. század közepére elavultak, korszerűtlenségüket a tatárjárás egyértelműen bebizonyította. A valóságban azonban favázás sáncokat még a 16-17. században is építettek, még akkor is jelentős erődítési formák voltak.²⁹ A tatárok harcmódora pedig nem különbözött jelentősen a 10. századi magyarság harcmódorától, amely ellen egyes vélekedések szerint az első ilyen jellegű várakat építették Európa-szerte.³⁰ A közelmúlt kutatásai hívták fel arra is a figyelmünket, hogy a korabeli források nem különböztetik meg a föld-fa szerkezetű várakat, az „*igazi*”-nak, „*korszerű*”-nek nevezett kőváraktól, éppen ezért nem helyes ezek merev szembeállítását sem.³¹ Az, hogy egy ispáni központ túlélte-e a tatárjárást, tehát valószínűleg nem attól függött, sáncaira húztak-e kisebb-nagyobb kőfalat.

Magunk úgy véljük, hogy nem annyira a várak hadászati szempontból korszerűtlenné válása, mint inkább a megváltozott gazdasági-társadalmi viszonyok okozhatták az ispáni várak pusztulását. Ismeretes, hogy a 13. század folyamán mind nagyobb méreteket öltött a várszervezet, a királyi vármegye felbomlása. Helyét fokozatosan átvette a nemesi vármegye, amelynek azonban nem volt szüksége az ispáni várakhoz hasonló központokra.

Borsodról tudjuk, hogy a váralja település, Borsod falu 1334 előtt magánkézbe került. Ekkor, mint említettük, a várat „*föld-várnak nevezett árok*”-nak mondják, mint ispáni vár, ekkor

27 Kristó 1986. 166.

28 Kristó 1986. 198.

29 Nováki 1975. 58.

30 Bóna 1995. 47.

31 Engel 1987. 9-14.; Feld 1985. 175-202.

már biztosan nem működött. A borsodi ispánsági központ megszűnésének egyik okaként tehát feltételezhetjük azt is, hogy területét eladományozták, magánkézre került.

IRODALOM

Anonymus

1977 Gesta Hungarorum. Pais Dezső fordítása. Bp.

Benkő Elek

1994 Kolozsvár. In: Korai magyar történeti lexikon. Főszerk.: Kristó Gy. Szerk.: Engel P. — Makk F. Bp. 363-364.

Bóna István

1995 Az árpádok korai várairól. Debrecen

Borovszky Samu

1909 Borsod vármegye története. Magyarország Vármegyéi és Városai. Bp.

Engel Pál

1987 Töprengések az Árpád-kori sánctvárak problémáiról. In: Műemlékvédelem 31. 9-14.

Feld István

1985 Késő középkori várkutatás újabb eredményei. In: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Szerk: Fodor I. — Selmeczi L. Bp. 175-202.

Fodor István

1985 Honfoglalás kori bordázott nyakú edényeink származásáról. FA. 36. 165-171.

Gádor Judit

1994 Abaújvár. In: Korai magyar történeti lexikon. Főszerk.: Kristó Gy. Szerk.: Engel P. — Makk F. Bp. 28.

Györffy György

1963 Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp.

Kniezsa István

- 1938 Magyarország népei a XI. században. In: Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján. I-III. Szerk.: Serédi J. Bp. 365-473.

Kristó Gyula

- 1986 Az Árpád-kor háborúi. Bp.

Krasil'nikov K. J.

- 1990 Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur am Nördlichen Mittelauf des Donec. Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianter. VAH 3. 193-244.

Leszih Andor

- 1927 A miskolci Múzeum ásatásai Borsodon. Történeti és Régészeti Közlemények Miskolc város és Borsod vármegye múltjából. II. évf. 1. 85-95.

Magomedov M. G.

- 1990 Die Töpferproduktion im Alten Chasarien. Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianter. VAH 3. 275-290

Makkay János

- 1993 A -d képző Borsod vára nevében és Anonymus cap. 18. MNy. 89:4. 475-478.

Mesterházy Károly

- 1975 Honfoglalás kori kerámiánk keleti kapcsolatai. FA. 26. 99-117.

Németh Péter

- 1975 Borsova határvármegye kialakulása. A kisvárdai Vármúzeum Kiadványai 5. Kisvárdai
- 1977 Milyen volt egy Árpád-kori megyeszékhely? Sopron-Szabolcs. Élet és Tudomány, 1191-1194.
- 1981 Civitas et suburbium. (Adatok Sopron korai várostörténetéhez.) Soproni Szemle XXXV/1. 50-58.

Nováki Gyula

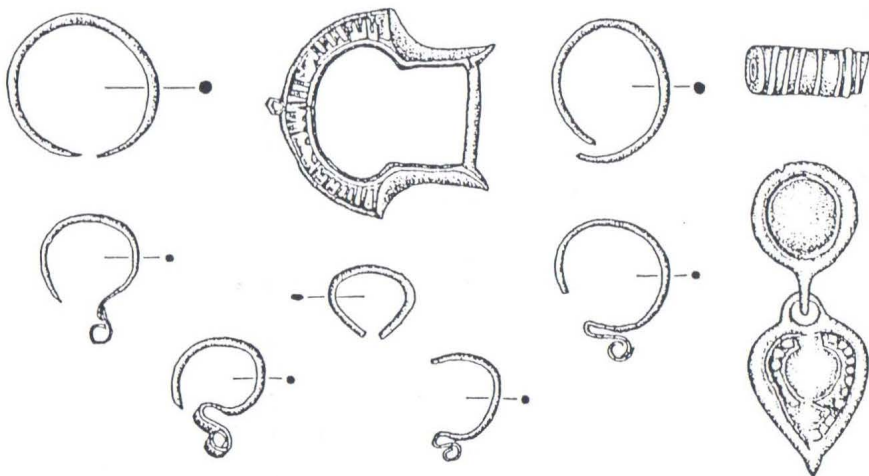
- 1975 Várépítészetünk kezdetei. In: Várépítészetünk. Szerk.: Gerő Gy. Bp. 45-61.

1988 Várépítészet Magyarországon a X-XI. században. In: Szent István és kora. Szerk.: Glatz F.-Kardos J. Bp. 145-151.

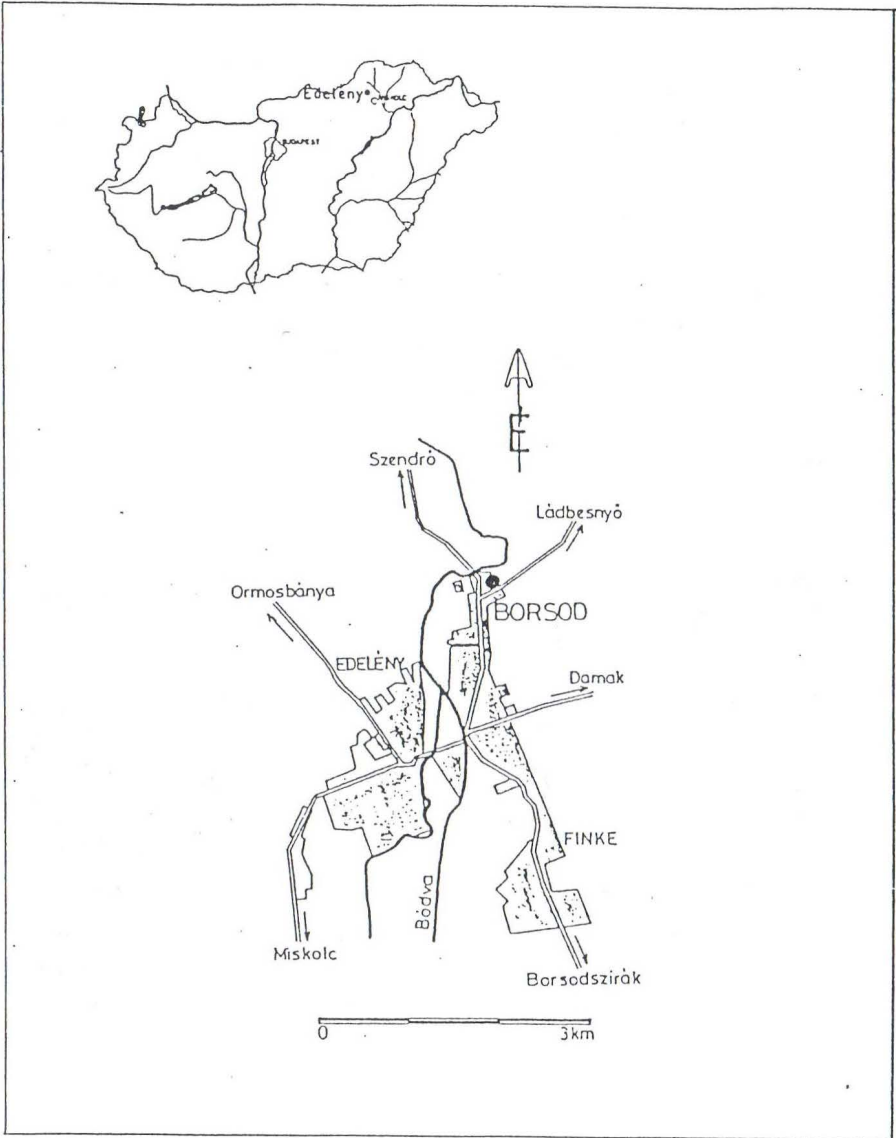
1993 A borsodi földvár sánca. HOMÉvk. XXX-XXXI. 125-145.

Wolf Mária

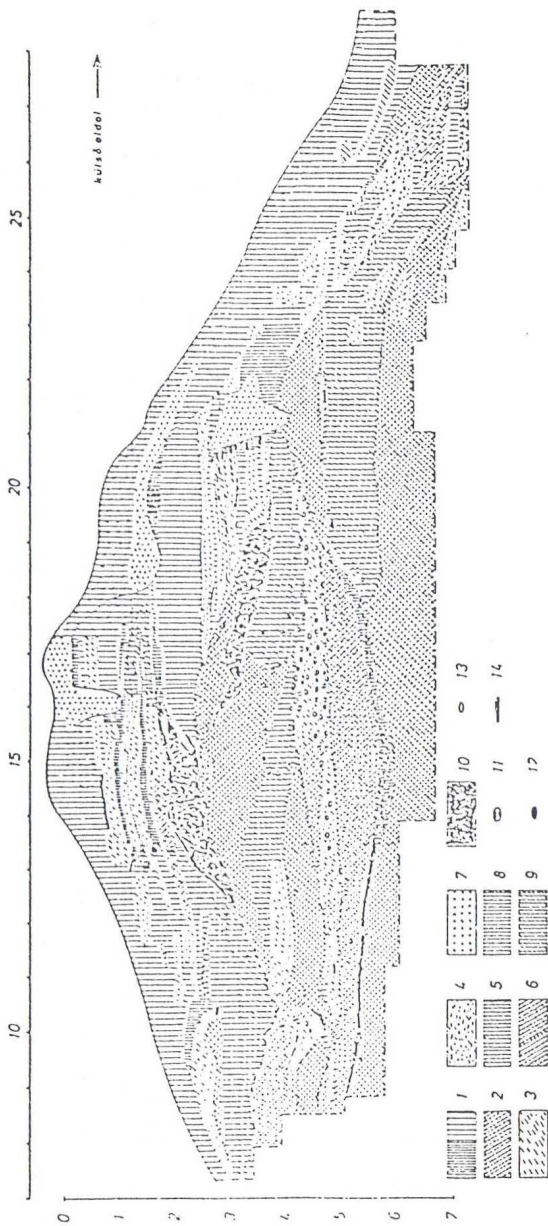
1992 Előzetes jelentés a borsodi földvár ásatásáról (1987-1990). A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve (1987-1989). 393-442.

Rajzok az ásatás leletanyagából

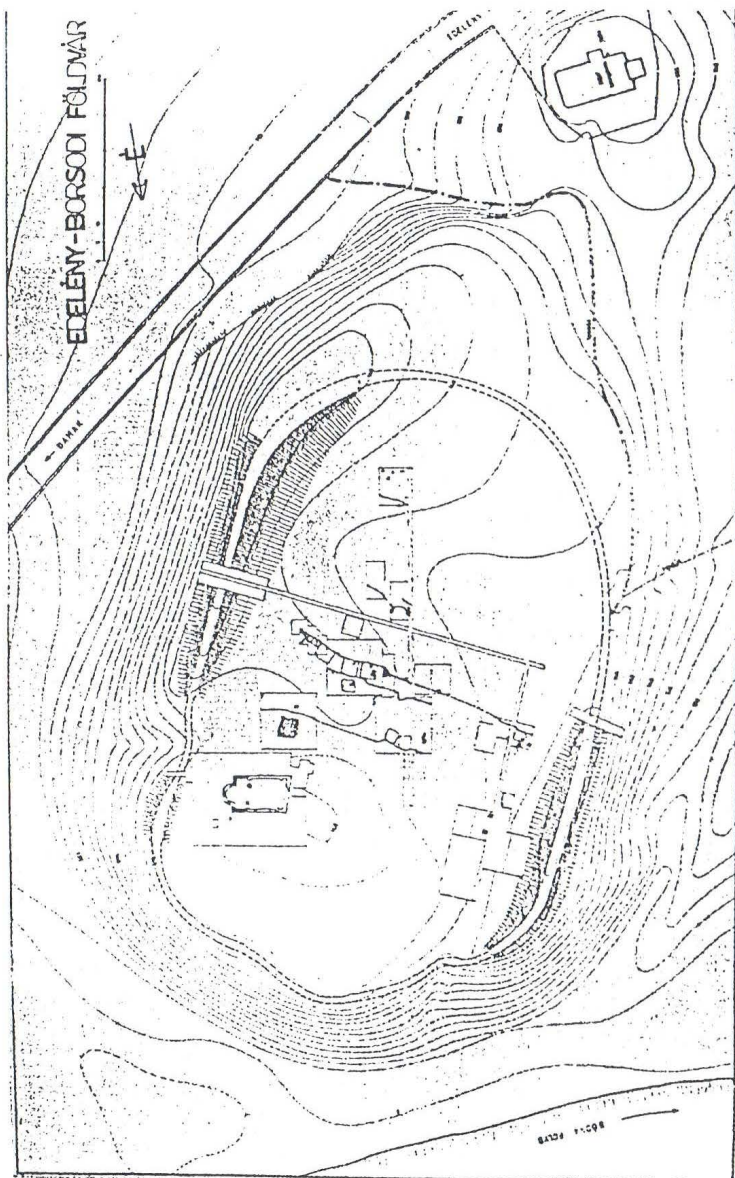
1. kép. A borsodi földvár elhelyezkedése
Abb. 1. Lage der Borsoder Erdburg

2. kép. A K-i sáncátvágás metszete. (Nováki Gyula nyomán)

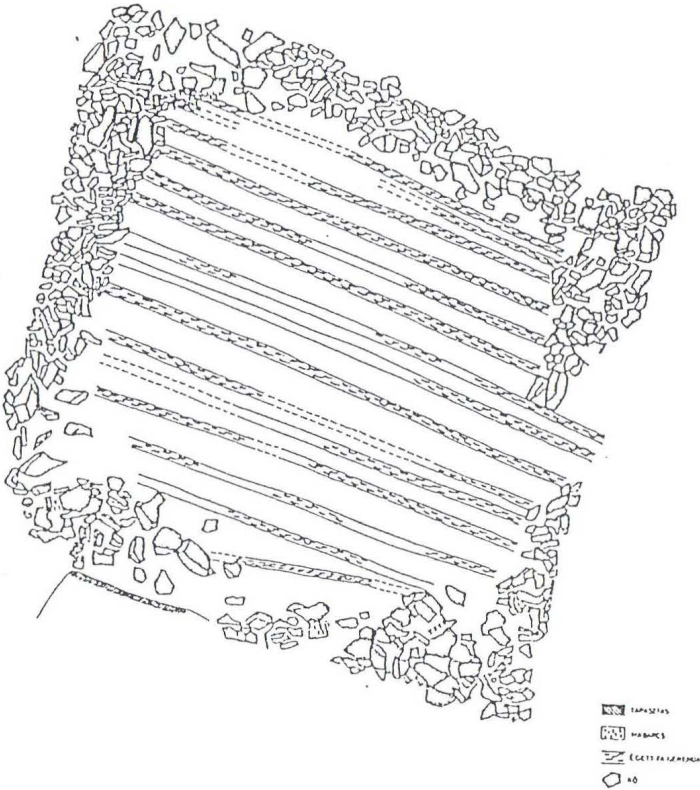
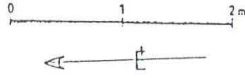
Abb. 2. Querschnitt der Durchstechung der östlichen Schanzen. Auf den Spuren von Julius Nováki

1 = sötét, illetve világoszürke föld. 2 = barna föld. 3 = világoszürke föld. 4 = világoszürke föld, kis kövekkel. 5 = sárgászürke föld. 6 = sárgásbarna föld. 7 = vörösbarna föld. 8 = kormos barna és vörösbarna föld keverve. 9 = sárgászürke, iszapszerű föld. 10 = sötétszürke, iszapszerű föld. 11 = gerendályuk, barna fakorhadékkal. 12 = gerendályuk, faszennel. 13 = kis gerendályuk. 14 = faszén.

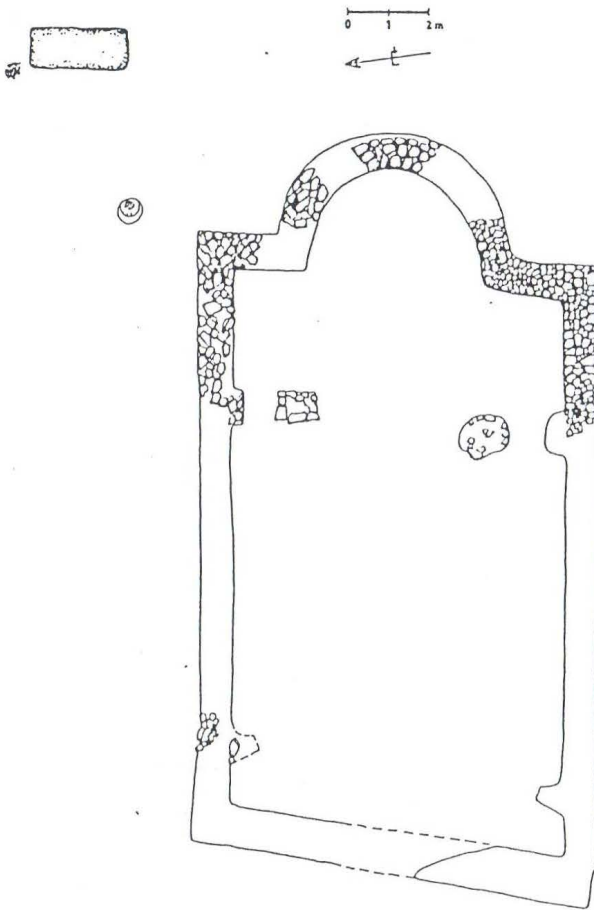

3. kép. A borsodi földvárban feltárt objektumok
Abb. 3. Die in der Borsoder Erdburg freigelegten Objekte

KÖÉPÜLET

4. kép. A köépület
Abb. 4. Das Steinbauwerk

5. kép. A templom
Abb. 5. Die Kirche

LAKI LUKÁCS LÁSZLÓ

A kézimunkázás boldogságáról

A Városi Rendezvények Házában 1996 tavaszán **Magyar polgári kézimunkák a millennium tájékán** címmel nagyszabású kiállítás volt. A megnyitón **Kachelmann Róbert** és családja Edelény múzeumának ajándékozta textilgyűjteményét, mely egy több mint 300 kötetes kézimunkakönyv gyűjteménnyel is kiegészül. A város vezetői Kachelmann Róbertet „Pro Urbe Edelény” díjjal tüntették ki évtizedes áldozatos gyűjtő- és restaurátor munkája elismeréseként.

*„színek ragyognak,
s mintha lelkét is oda tenné
a fonalak közé: madár és rózsza
születik, miket utolsó rongyáig
megőríz a vászon”*

(Sinka István)

A kézimunkák, az emberi kéz alkotásai nemcsak hasznosságukkal teszik kényelmesebbé, jobbá az életünket, hanem kifejező formáik, színeik, az alapanyagok és a felhasznált technikák finom egysége révén érzelemben is gazdagítják mind művelőiket, mind befogadóikat. A szépségnek olyan árnyalata ismerhető meg általuk, mely más mint a zene, a vers vagy a képzőművészeteké, de ugyanúgy felold, megnemesít. Ez az érzelem egyszerűbb, köznapiabb, de mindenkiben megszülethet és mindenki képes az élvezetére. Ezért készítik és szeretik olyan sokan. Igazán azonban az tudja értékelni, kellően csak az szeretheti és becsülheti meg, aki ismerheti készítmésmódját és az ebből fakadó jellegzetességeket. Aki pedig el is tudja készíteni, arra új csodák várnak: az alkotás, az önkifejezés, a teljes kikapcsolódás jóleső, felemelő érzése.

A kézimunka oktatása már Szent István király óta hozzátartozott a leányneveléshez. A középkor egyházi iskoláiban rendszeresen folyt a kézimunka tanítása, amelyet Magyarországon Mária Terézia tett kötelezővé az 1762-ben alapított árvaházakban. A felső népiskolákban és a polgári iskolákban, nevelőintézetekben 1868-ban vezették be a kézimunka oktatását. Nagyanyáink, dédanyáink, ősanyáink ifjúkorában a még önellátó faluközösségek íratlan törvényei szerint a lánygyermeknek meg kellett tanulnia a kender, a len és a gyapjú megmunkálásának és feldolgozásának minden mozzanatát és változatát, hogy felserdülve el tudják készíteni teljes kelengyjüket. Idő haladtával, századunk közepétől a fiatalok sem a családi, sem az iskolai nevelésből nem hoztak magukkal érdeklődést a kézimunka iránt. A szülők és nevelők érdeklődési köréből ez a tevékenység többnyire kimaradt.

Ennek ellenére nem lanyhult a mai ember vágyakozása az önmaga által létrehozott szépségek iránt. Korunk embere számára a kézimunka nem szükséges használati tárgyak előállításának kényszere, nem a szorgalom, az állandó, szükséges tevékenység kifejezője, hanem az alkotókedv, a képzelőerő ébrentartásának eszköze. Örömforrás, pihenés, kikapcsolódás.

Nem könnyű visszalapozni a múltba, újra elevenné tenni azt, amit már csak szekrények, ládák mélye őriz. Az előkerült, részben már foszló, fakuló, de hasonlíthatatlan szépségükkel mégis ámulatba ejtő kézimunkák mindennapi életünk természetes részei lehetnek, sőt, kell legyenek!

„A női kézimunkáról már régen az a véleményem, hogy ez olyanmi, mint a becsületrend a rendjelek között... Sokat tudnék írni a női kézimunka okosságáról, megnyugtatósról, sőt boldogságáról is — mert hiszen még ismertem azokat a magyar nőket, akik akkor is kézimunkáztak, ha nagyon szomorúak vagy ha nagyon boldogok voltak.”

(Krúdy Gyula)

Kachelmann Róbert a sors jóvoltából egy olyan nagycsaládba született, amely társadalmi helyzeténél fogva viszonylagos jómódban élt, a „*békebeli idők*” gazdag szellemi kultúrája és szigorú erkölcsi normái szerint. A család matuzsálemi korban meghalt tagjai „*utolsó mohikánjai*” voltak egy letűnt, sok értékkel bíró magyar történelmi kornak a '70-es években.

A múlt század végén került **Edelénybe** az apai nagyapa, **Kachelmann Walter** erdőmérnök családja. A rádió, televízió nélküli világban a nagymama révén sokat kézimunkáztak a család nőtagjai. Maguk hímezték a lányok kelengyéjét, a család ruháit és a lakástextileket. A szorgalmas, erényes háziasszonyt dicsérte, ha szép kézimunka díszített mindent. A házasságok, a betelepülések révén egyre terebélyesedő nagycsaládban (Weinberger, Farkas, Gaszner, Csiha) illet, sőt kötelező érvényű volt mindenkinek minden technikát magas színvonalon elsajátítani. Jó érzékkel, szorgalmasan tették ezt.

A húszas évek elején házassága révén Edelénybe jövő iparművésznő, **Móga Endréné Reguly Margit** — akiről később a „*Móga csipkét*” elnevezték — kézimunka tanfolyamot indított. A család tagjai itt sajátították el a csipkeverés, a csipkekötés technikáját.

Kachelmann Róbert 1930-ban született **Tibolddarócon**. Édesapja, Kachelmann Kunó, gazdatiszt volt báró Bottlik István birtokán. Nyolc hónaposan súlyos beteg lett. Édesanyja, Gaszner Borbála három napig a karjában tartotta, hogy meg ne fulladjon. Később is mindig maga mellett akarta látni. Az anya és Róbert nővére állandóan kézimunkáztak, így unalmában hozzáfogott ő is. Elemista korában megtanult mindenféle technikát. Később, a háború utáni nehéz években — az édesapa 1946-ban meghalt fogságban — pénzért kézimunkáztak, ebből tudott leérettségizni is. A nagynénik megélhetését segítették e tevékenységgel Edelényben, Szarvason, Budapesten. Haláluk után megörökölték régi anyagaikat.

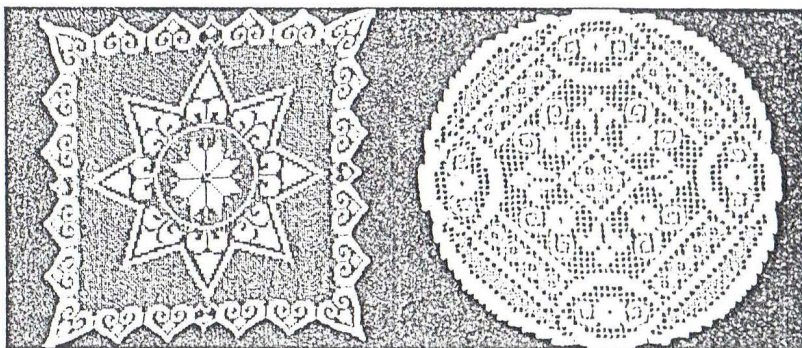
A gyűjtemény kezdetben esetlegesen, a megörökölt, illetve a kegyeletből megőrzött darabokkal gyarapodott, majd — egyre tudatosabban — vásárlásokkal is bővült. Sok-sok darabot nagy szakmai tudást igénylő restaurálással mentett meg.

Így vált teljessé, életét meghatározó tevékenységgé számára a kézimunkázással való foglalkozás.

Az edelényi kiállítás a publikáláson túl (Fürge Ujjak, Csipke-történeti érdekességek című könyv) az első alkalom volt a nyilvános kiállításra. Messze földön híre ment, több mint kétezeren látogatták meg a kiállítást három hét alatt.

A kiállítást követően a család Edelénynek, a **Borsodi Tájháznak** ajándékozta a gyűjteményt.

A Borsodi Tájházban május 19-én nyíló kiállításon a gyűjtemény fehér hímzés anyagát mutatjuk be, a Borsovai Lengyel, a Csajda és a Wágner hagyatékából válogatott tárgyak felhasználásával.

Rece terítő.
dr. Farkas Gyuláné Weinberger Irén
hagyatékából, Edelény.

Rece terítő.
dr. Farkas Gyuláné hagyatékából,
Edelény.

A Bódva mente évfordulónaptára

1997. január 1. — június 30.

Összeállította:

Hadobás Pál és Laki Lukács László

60 éve hunyt el

KOMJÁT ALADÁR

Kassa, 1891 — Párizs, 1937

költő, kritikus és publicista

Apja Korach Fülöp adóhivatali tisztviselő volt. Édesanyja, Singer Berta Miskolcra származott. A család igen szegényesen élt. Az adóhivatalnok apát gyakran helyezték át egyik városból a másikba. Kassáról Edelénybe, innen Gölnicbányára, majd Letenyére. 1899-ben Fiuméba helyezik az édesapját.

Első verse 1910-ben jelent meg a Renaissance-ben. Jogász volt. Budapesten bekapcsolódott a munkásmozgalomba és a háborúellenes mozgalomba. Először a Tett és a Ma adott helyet verseinek.

Kiadja György Mátyás, Lengyel József és Révai József társaságában az 1918. Szabadulás c. antológiát. 1919-ben kiadta Hevesi Gyulával az Internacionálé című folyóiratot. Tagja volt a kommün írói direktóriumának. 1920-tól illegalitás, majd emigráció következett Olaszországban, Bécsben, Berlinben, Svájcban és Franciaországban. 1921-ben Uitz Bélával Bécsben szerkesztette az Egység című irodalmi és művészeti lapot, 1925-től az Inprekorr egyik szerkesztője volt..

Költészetét gyakran állította a közérthető agitáció szolgálatába, szavalókórusok és énekkarok számára is írt, a 30-as években viszont már letisztulás, bensőségessé válás jellemzi számos versét.

1937. január 3-án váratlanul hunyt el Párizsban. Hamvait 1966-ban hazahozták.

Művei

- Kiáltás. Bp., 1917.
- Új Internacionálé. Bp., 1919.
- Mindent akarunk! Moszkva, 1931.
- Megindul a föld. Párizs, 1937.
- Válogatott versek. Bp., 1949.
- Összegyűjtött művei. Bp., 1957.
- Válogatott művei. Bp., 1962.
- Versek. Bukarest, 1962.
- Két világ mezsgyéjén. Bp., 1962.

Irodalom

- Magyar életrajzi lexikon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967. 1. kötet 958-959. p.
- Magyar irodalmi lexikon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 1. kötet, 663-664. p.
- Új magyar irodalmi lexikon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 2. kötet, 1082-1083. p.

130 éve hunyt el

SZEREMLEI GÁBOR

Disznóshorvát, 1807 — Sárospatak, 1867

Református teológiai tanár, szakíró

Édesapja Szeremlei Császár Sámuel 1807. január 1-től 1813-ig volt Disznóshorvát (ma Izsófalva) református lelkésze. Iskolai tanulmányait szülőfalujában, majd apja új szolgálati helyén, Lakon, később a sárospataki kollégiumban végezte. Ezután köztanító és segédtanár volt a „*Bodrog-parti Athén*”-ban. 1835-től külföldön (Bécsben és Berlinben) képezte tovább magát. Hazatérve 1838 elején felsőnyárádi lelkész, 1839 őszén pedig máramarosszigeti teológiai tanár lett. Innen 1841-ben a sárospataki jogakadémiára hívták meg, ahol hat évig politikát, négy évig bölcsészeti tárgyakat adott elő. 1851-ben a bécsi protestáns teológiai fakultás tanárává nevezték ki. 1855-ben

visszatért Sárospatakra, a dogmatika tanszékre, melyen haláláig működött. 1862-ben Bécsben teológiai doktori címmel tüntették ki a teológiai irodalom terén kifejtett munkássága elismeréséül. Politikai, neveléstani, jogbölcseleti munkákat is írt. Mint filozófus, Hegel egyik első hazai követője volt. Hegelnek nem dialektikus módszerét, hanem idealista rendszerét vette át: műveiben a keresztyén hit igazolását látta. 1867. január 26-án hunyt el Sárospatakon.

Művei

- Az új philosophia szellemvilági fejletében. Pest, 1841.
- Neveléstan. Sárospatak, 1843.
- Politika. Tanításinak rövid vázlatául. Sárospatak, 1844.
- Geographiai Kézikönyv VI. folyamban, Gymnasialis iskolák számára. Sárospatak, 1845.
- Jogbölcselet. Sárospatak, 1849.
- Keresztyén vallástudomány. Sárospatak, 1859-1862. Három kötet.
- Válasz Ballagi Mór úrnak „Keresztyén vallástudomány” cz. munkám bírálatára. Sárospatak, 1863.

Irodalom

- Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1909. XIII. kötet, 823. p.
- Magyar életrajzi lexikon. Akadémiai Kiadó. Bp., 1967. II. kötet, 765. p.

100 éve született, 10 éve hunyt el

BALÁZS FERENC

Dabolc, 1897 — Edelény, 1987

Református kántortanító, költő

A történelmi Magyarország Ugocsa megyei Dabolc községében született 1897. február 20-án, földműves család gyermekeként.

Alsóbb Iskoláit Halmiban és Nagyszőlősen, a tanítóképzőt Zilahon és Debrecenben végezte. Részt vett az első világháborúban, harcolt Galíciában és az olasz fronton.

A trianoni békeszerződés után Csehszlovákiának ítélt szülőföldjére nem tért vissza.

1920-ban kántortanítóként került Lakra, a fogságban lévő tanító helyett. Amikor tanítótársa 1923-ban Oroszországból hazakerült, Lakról a közeli Damakra, majd Tornaszentjakabra ment tanítani. 1926-ban végleg megüresedett a laki tanítói állás, és az ő pályázatát fogadták el. Itt élt családjával 1962-es nyugdíjazásáig.

Nyugdíjazása után Edelénybe költözött, s itt töltötte életének utolsó tizenhét évét. 1987. június 5-én hunyt el.

Első verse 1920-ban jelent meg nyomtatásban Meddig dalolsz velem címmel. (Örökség) A 20-as, 30-as években rendszeresen jelentek meg versei a Magyar Család, a Tanítók Lapja, a Keresztény Család, a Téli Újság, a Magyar Jövő, a Reggeli Hírlap, a Friss Újság és még sok más lapban. 1927-ben önálló verseskötete jelenik meg.

1928-ban a Gárdonyi Géza és a Gyóni Géza Irodalmi Társaság tagja lesz. 1929-ben az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság évkönyvében megjelenik életrajza. Az 1926-ban Miskolcon megjelent Csokor című antológiában és az 1938-ban megjelent Magyar Művészeti Lexikonban fényképe, életrajza és verse szerepel. Az 1939-ben kiadott Csíkvári-féle Borsod megyei monográfiában életrajza és laki munkássága szerepel. Az ötvenes évektől nem publikált, de verseket továbbra is írt.

Műve

— Örökség. Versek. Edelény, 1927.

Irodalom

- Szegőfi Péter: „Fáradt fa fonnyadó gyümölcse: zajtalanul hullok a földre” (Balázs Ferenc) Borsod, 2. évf. 1. sz. 1988 szeptember, 5. p.
- Slezsák Imre: Balázs Ferenc (1897-1987) a néptanító s költő. Szülőföldünk 18. Miskolc, 1992 augusztus, 118-121. p.

125 éve született, 35 éve hunyt el

MESTER KÁROLY

Jászó, 1872 — Székesfehérvár, 1962

esperes plébános

A középiskolát és a teológiát Rozsnyón végezte. Több helyen volt káplán (1896, Kozár). 1905-ben lett Hídvégardó plébános, 1923-ban kormánytanácsos, 1932-ben esperes.

1961-ig plébános Hídvégardón, majd a székesfehérvári papi otthon lakója. Ott hal meg, ott alussza örök álmát. Kívánsága ellenére nem hozták „haza”, Hídvégardóra eltemetni.

Elbeszélései, apró novellái a századvégen több lapban megjelentek, de főként a Katolikus Egyházi Közlönyben (vegyes tartalmú s irodalmi hetilap).

Munkái

- Gyorsfényképek: elbeszélések és rajzok. - Bp., 1898.- 160 p.
- Tarka világ: apró novellák.- Bp.,- 171 p.

Irodalom

- Abaúj-Torna vármegye. / Szerk.: Molnár Endre. - Bp., 1935. 309. p.
- Római katolikus egyházközség levéltára, Hídvégardó.

190 éve halt meg

SZATHMÁRY KIRÁLY PÁL

Boldva, 1726 — Hangács, 1807

Hangácsi földbirtokos, testőrkapitány, festő, mérnök

Édesapja Szathmáry Király Ádám (1692-1752) II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem nemes apródja, bujdosó társa, naplóírója. Édesanyja Máriássy Krisztina.

Gimnáziumi tanulmányait Miskolcon, Losoncon majd Sárospatakon végezte. Jogi tanulmányokat Eperjesen és Lőcsén végez. Előbb gróf Forgács Ferenc, az erdélyi részek „pestises” királyi biztosa (1757) titkára, majd Borsod vármegye táblabírája lesz. 1760-ban Borsod vármegye részéről a Nemes Magyar Királyi Testőrség tagjai sorába lép. Bécsben a földmérő mesterséget is megtanulva, a már diákkorában felfedezett ritka talentumát, a jó rajzkészségét is fejleszti, és „*képiró*” lesz.

A testőrségtől 1767-ben, egy baleset miatt megválnak és hazatér boldvai birtokára, a borsodi földmérő bizottság elnöke lesz. Mária Terézia császárnő szolgálatát és tehetsége elismeréseként kapitányi rangra emeli. 1776-ban nagybátyja, Szathmáry Király György (1702-1775) országgyűlési képviselő, mérnök szakíró hangácsi birtokait örökli és azontúl haláláig ott él.

Magának családja nem volt, de öt testvérét és azok gyermekeit rajongásig szerette, segítette tanulmányaik végzésében. Különösen kedvelte legifjabb öccsét, Józsefet (1750 - ?), aki Szabolcs vármegye alispánja, Kazinczy Ferenc ismerőse volt.

Pál úr a szegények gyámolítója, hithű református ember. Tudós papja és barátja, Csesznok István (1761-1828) hangácsi prédikátor, egyházi író. Levelez Kármán Józseffel, hangácsi birtokán 1801-ben meglátogatja Csokonai Vitéz Mihály is. 1794-96-ban nála tanul rajzolni Szentpétery József (1781-1862), a XIX. század legnagyobb magyar ötvösművésze.

Hazatérte után is festeget, szegény sorsú diákokat tanít — főként nyaranta a pataki kollégiumból — a rajzolás, festés, a földmérés tudományára. Így Hangácson volt Borsod vármegye

első festőiskolája. Művei sajnos nagyobb részben elkallódtak. Egyedül a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye őriz négy képet.

A boldvai családi sírboltban alussza örök álmát.

Róla szóló írások

- A bölcs keresztyén vagy olyan elmélkedés, amely által... Szathmáry Király Pál úr halhatatlaníttatik... / Vásárhelyi József... - Debrecen, 1807. - 34 p.
- Szathmári Király Pál festőről / P. I. = Művészet. - 10. évf. (1911), 93. p.
- Szathmáry Király Pál ösmeretlen képei / Vadnay Béla = A hét. - 29. évf. (1918), 654-655. p.
- Sárospatak ismeretlen kincsei / Petrőczy Éva = Új Tükör.- 24. évf. 3. sz. (1987. jan. 18.) 10-11. p. ill.
- A Hangács patak mente múltjából / Lukács László = Szülőföldünk. - 20. sz. Miskolc, (1993 június), 90-93. p.

135 éve született

DR. CSILLAG KÁROLY

Kiskunhegyes, 1862. — Budapest, 194?

ügyvéd, újságíró, költő és műfordító

Gimnáziumi tanulmányait Zomborban, Szabadkán és Szegeden végezte, majd a fővárosba kerül, ahol jogot hallgat. A Bácska több városában joggyakornok, 1890-ben lett jogi doktor. Ekkor Szabadkára hívják, a Szabadkai Hírlap szerkesztője volt 1890. nov. 30-tól 1891. május 31-ig a tehetséges zsidó származású férfi. Majd a Bácskai Naplót szerkeszti 1896-ig, 1902-ig a Bácskai Hírlap, 1904-ig a Bács megyei Napló szerkesztője.

1906-ig Szabadkán, 1914-ig Zsablyán, majd Újvidéken folytat ügyvédi gyakorlatot. A délvidék 1918. évi megszállása után Borsod megyébe költözik. Először Miskolcon ügyvéd, majd Edelényben (1925-1929), rövid ideig ismét Miskolcon dolgozik,

majd 1929-30-ban Bódvaszilason és 1930-33-ban újra Edelényben ügyvédeskedik. Ekkor Budapestre költözik, az Országos Ügyvéd Egyesület otthonának lakója, 1942-ben még élt. Családjá nem volt, halálának pontos idejét eddig még nem sikerült kiderítenünk.

Humoros és satírikus írásai 1878 óta a Bácska című lapban, a Zombor és Vidékében, a szabadkai Szabadságban, a Szabadkai Hírlapban, a Bácskai Naplóban, a Bácskai Hírlapban, a Bácsmegeyi Naplóban jelentek meg. 1890 tavaszán megteremtette a Bolond Istók című lapban Verbőczy Aladár alakját, és újabb verseit és tárcáit ezután ezen álnéven publikálja az Egyenlőség című lapban, a Győri Hírlapban, a Szegedi Híradóban, a Budapesti Naplóban, az Arad és Vidéke című lapban.

Színműveit a Szabadkai Színházban, a budapesti Park-Színházban mutatták be. Tehetségesen fordítja Morris Rosenfeld verseit. Alkalmi verseit az edelényi Blaszy nyomdában is kiadják, az 1920-as, 1930-as években. Főként a Reggeli Hírlapban publikál.

Munkái

- Költemények / írta Csillag Károly. - Bp., 1886. - 147 p.
- Verbőczy Aladár ügyvédjelölt különös jogesetei: 1 / írta dr. Csillag Károly. - Szabadka, 1891. - 94 p.
- Sátán útja: Drámai Költemény / írta dr. Csillag Károly. - Szabadka, 1898.
- A vörös május: Szociális színmű / dr. Csillag Károly. - Szeged, 1906.
- Lillafüredi Werbőczy-Barlang / dr. Csillag Károly, Edelény-Miskolc, 1931. 20 p.
- Öröktüzek: Revíziós és irredenta költemények / írta dr. Csillag Károly. - Edelény-Miskolc, 1933. - 47 p.
- Werbőczy Aladár a pécsi ügyvédkongresszuson / dr. Csillag Károly. - Bp., 1938.
- Humoros tárcák / dr. Csillag Károly. - Szabadka, é. n.

Önálló kötetben megjelent fordításai

- *Költemények / Morris Rosenfeld; ford. dr. Csillag Károly.*
- Miskolc
 - 1. köt. - 1925.- 61 p.
 - 2. köt. - 1929.- 61 p.

Róla szóló írások

- *Magyar írók élete és munkái / Szinyei József.* - Bp., 2. köt. - (1893) 373-374. hasáb.
- *Magyar írók élete és munkái / Gulyás Pál.*- Bp., 4. köt. - 992-993. hasáb.

30 éve hunyt el

LAKATOS GÉZA

Budapest, 1890 — Ausztrália, 1967

vezérezredes, miniszterelnök

Budapesten született 1890. április 30-án. Édesapja korai halála minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a piarista gimnáziumban megkezdett tanulmányait a soproni magyar királyi honvéd főreáliskolában folytatta, majd a Ludovika Akadémiára került, ahol három évi tanulás után 1910. augusztus 18-án hadnaggyá avatták.

Az első világháború alatt megjárja az orosz, a szerb és az olasz harctereket. Az összeomlás után jelentkezett a Szegeden megalakult nemzeti hadseregbe. A szerveződő hadseregben különböző vezérkari beosztásokat töltött be, majd tanult egy évet a Ludovika Akadémián, melynek tanára lett. Volt Prágában katonai attasé, onnan hazatérve a miskolci „Görgei Artúr” 13. honvéd gyalogezred parancsnoka lett. Katonai pályájának további állomásai: a miskolci 7. vegyes dandár vezérkari főnöke, 1. vegyes dandár 3. gyalogsági parancsnoka, a 2. hadsereg vezérkari főnöke, a kassai 8. hádtest parancsnoka, a magyar királyi Honvéd Megszálló Erők parancsnoka 1943 májusától.

1944. augusztus 29-től október 16-ig miniszterelnök volt. A nyilas hatalomátvétel után úgyszólván törvényszerűen alakult Lakatos Géza sorsa: nyilas őrizet, kihallgatások, majd szovjet internálás, tanúkihallgatás a háborús bűnösséggel vádoltak perjeiben, nyugdíjmegvonás, kitelepítés, alkalmi munkák, majd szerény — nyugdíjnak alig nevezhető — havi járandóság a megélhetés legszűkösebb biztosítására.

A felesége révén hangácsi birtokos Lakatos Géza gyermekei látogatására Ausztráliába ment, és ott is halt meg 1967. május 21-én.

Munkái

- Ahogyan én láttam: visszaemlékezések / Lakatos Géza. - München: Auróra, 1981. - 214 p. ill.
- Ahogyan én láttam / Lakatos Géza; a jegyzeteket és az utószót Szakály Sándor írta. - Bp., Európa Helikon, 1992. - 499 p. ill.

Róla szóló írások

- Adalékok Horthy és a Lakatos kormány katonapolitikájához: 1944. aug. 29.-szept. 8. / Ölvedi Ignác = Századok. - 103. évf. 1-6. sz. (1969), 30-64. p.
- Lakatos Géza próbatétele / Szakály Sándor = Ahogyan én láttam/ Lakatos Géza. - Bp. Európa, 1992. - 319-334. p.

65 éve hunyt el

PAPP JÓZSEF

Onga, 1860 — Tomor, 1932

Tomori református lelkész 41 éven át, több egyházi tisztséget viselő egyházi író, az Üstökös című lap munkatársa, költő, néprajzi gyűjtő.

Az elemi iskola elvégzése után Sárospatakra kerül diáknak, ahol a gimnáziumot 1880-ban végezte jeles eredménnyel, majd a teológiát 1888-ban fejezte be.

Három évig „rektor” volt Hernádnémetiben. Ott ismerkedett meg az akkor már özvegy, sárospataki tanár-családból származó, nagy műveltségű Finkey Rózával, aki később élete hű társa lett. Rövid ideig segédlelkész Hernádnémetiben, Kassán, Ongán, majd másfél évig Kupán helyettes lelkész, 1891-től rendes lelkész Tomoron. Élete végéig ott élt és szolgált.

Melegszívű, krisztusi lelkületű lelkipásztor volt. Egyházmegyei tanácsbíró, az Abaúji Lelkészegyesület elnöke. Igehirdetéseinek nyomtatásban is megjelentek (Debreceni Lelkészi Tár, Sárospataki Református Lapok stb.), Munkáiból még ma is jelennek meg idézetek. Néprajzi gyűjtéseit a Néprajzi Múzeum őrzi. Nagyszerű író volt, jó humorú, bő természetű publicisztikai munkássága külön említésre méltó. Pap-Rika álnéven hosszú időn keresztül az Üstökös című élclap vidéki levelező munkatársa.

Munkái

- Alkalmi versek és apróságok: Szálló igék / Papp József. - Szikszó, magánk., 1900. - 153 p.
- Száz mese: verses mesék/ írta Papp József ref lelkész., Debrecen, Hegedűs és Sándor , 1912.
 - 1. köt. - 80 p. ill. (6 kép)
 - 2. köt. - 90 p. ill (11 kép)

Róla szóló írások

- Pap-rika alias Papp József / Lukács László = Borsod: az Edelenyi Városi Művelődési Központ és Ifjúsági Ház kiadványa. - 2. évf. I. sz. (1988. szept.), 3. p.
- Egy lelkész a Csereháton: Papp József / Baksy Rezső, Lukács László = Szülőföldünk: A megyei honismereti mozgalom közleményei. - 16-17. sz. (1991. okt.) 122. p.